

m.v. med det endemål at skabe et nyt »fascistisk« menneske, parat til at »tro, kæmpe og adlyde«.

Lammers når frem til formen som det væsentlige ved at se den økonomiske basis som det element, der repræsenterer kontinuitet, således at forandringen opstår som vekslende former for magtudøvelse i det borgerlige samfund, fra parlamentarisk demokrati over autoritært til fascistisk styre. Han lægger et kvalitativt skel mellem det autoritære styre i Tyskland 1930-32, baseret på præsidentens forfatningsmæssige beføjelser, og det efterfølgende fascistiske, der opbyggedes 1933-34 som et tostrengt system med basis både i den traditionelle stat og i partiet. Massen spiller navnlig en rolle for karakteriseringen af den fascistiske magtudøvelse ved, at den nationalsocialistiske massebevægelse introducerer den uhæmmede voldsudøvelse som en faktor i den politiske proces. I tråd hermed lægges vægten på magtudøvelsens terroristiske og vilkårlige træk, hvormed Lammers i mangt og meget definerer det fascistiske regime negativt i forhold til de garantier, som det parlamentariske demokrati giver for individets rettigheder og til begrænsning af den udøvende magts råderum. Jeg har dog svært ved at se, at regimets udspring af en massebevægelse på dette stadi af den historiske udvikling har anden betydning end den, at de organer, der stod for den vilkårlige magtudøvelse, som SA og SS, havde deres oprindelse i bevægelsen. Men i regimefasen blev masserne, som Lammers selv fremhæver, reduceret til statister.

Efter læsning af bogen føler jeg mig ikke overbevist om, at de fascistiske regimers udspring i massebevægelser har anden betydning for magtudøvelsen og politikformen, end at regimerne lettere sikrede sig det mindstemål af folkelig opbakning, som er en nødvendighed for ethvert diktatur – lettere end eksempelvis de ufolkelige autoritære styre. Men denne brede basis kan så også have været en væsentlig forudsætning for de fascistiske styrers opnåelse af en relativ autonomi i forhold til de traditionelle magtcentre i samfundet, overfor hvilke de skulle forsøge af sætte sig igennem.

*Henrik Lundbak*

ULF LINDSTRÖM: *Fascism in Scandinavia 1920-1940*. Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1985. VII + 196 s. 127 Skr.

Bogen er et ambitiøst forsøg på at forklare, hvorfor fascismen aldrig blev en faktor af betydning i Skandinavien. Forfatteren søger svaret herpå i det politiske systems evne til at neutralisere det fascistiske potentiale. Der er tale om en revideret udgave af en disputats fra 1983, beklageligvis med udeladelse af noterne.

Analysen inddrager to partier fra hvert land, først og fremmest de lokale nazistpartier: DNSAP (Danmark), Nasjonal Samling (Norge) og Nationalsocialistiska Folkpartiet (Sverige), og dernæst tre semifascistiske partier: Bondepartiet (Danmark), Det Frisinnede Folkeparti (Norge) og De Nationella (Sverige). Analysen falder i tre hoveddele, hvoraf den første vedrører de ideologiske og politiske betingelser, som den historiske udvikling havde stillet op for den ekstreme højrefløj. Her undersøges det præcisere indhold i og den samfundsmæssige forankring for ideologiske temaer som nationalisme, antiparlamentarisme, antisocialisme, antikapitalisme og racisme med henblik på at vurdere, i hvilken udstrækning disse åbnede for en fascistisk udnyttelse. Den anden del af analysen

vedrører de økonomiske faktorer og specielt betydningen af depressionen i 30-erne. Konklusionen er, at denne virkede konstruktivt, fordi den som hovedregel bidrog til at fremme institutionaliseringen af konflikter og disses løsning inden for det etablerede systems rammer med de klassespecifikke interesseorganisationer og de demokratiske politiske partier som medier. I forlængelse heraf søges det ved en undersøgelse af mønstret for den nazistiske og semifascistiske stemmeafgivning ved valgene indkredset, i hvilke typer af reaktioner på depressionen et potentiale for fascistisk vægt måtte ligge gemt.

Den største forklaringsværdi i analysen tillægges de politisk-repræsentative betingelser eller det politiske systems evne til ikke at overlade ekstremismen politisk rum. Først diskuteres, i hvilken udstrækning de agrare og konservative partier kom den ekstreme højrefløj imøde ideologisk i den hensigt at berøve den et selvstændigt agitationsgrundlag og holde egne organisationer intakte. Men større betydning tillægges kriseforligene mellem de socialdemokratiske og agrare partier i de tre lande (i Danmark kanslergadeforliget 1933), hvis indgåelse anskues i lyset af især politisk-taktiske motiver og presset fra de klasser, partierne repræsenterede. Som en afgørende faktor ses socialdemokraternes vilje til at yde politiske ofre på bekostning af venstreortodoksien. Når Lindström spørger, hvorvidt kriseforligene markerer »the *deliberate* attempt by the Scandinavian party system to extirpate the factors essential to the spread of right-wing extremism« (s. 168f. – min fremhævelse), opstiller han dog efter min mening sagen for firkantet. Partiernes motiver og strategier må forstås i et langsigtet perspektiv, og det kan kun være rimeligt at inddrage spørgsmålet om et bevidst forsøg på at mindske grobunden for ekstremisme, hvis der er tale om markante brud i forhold til hidtidige udviklingslinier. Det væsentlige må være, om socialdemokraternes reformistiske kurs og det dermed sammenhængende relativt harmoniske politiske samarbejde rent faktisk kan have forhindret eller hæmmet fremvæksten af en fascisme, helt uafhængigt af målrettetheden på dette punkt. Når det gælder vurderingen af det faktiske forløb, kan jeg dog være helt enig i, at det er rimeligt at antage, at tre forhold kan have bidraget positivt til synet på det parlamentariske system og tilsvarende hæmme det fascistiske alternativs muligheder: 1) At parlamentet og partierne demonstrerede evne til at regere. 2) At forligene ikklædtes en national populisme, der fremhævede fælles interesser. 3) At den socialdemokratiske politik fremstod som præget af moderation snarere end af konfrontation i forholdet til højresiden af det politiske spektrum.

Bogen er spændende og ansporende i bestræbelsen på at inddrage faktorer på forskellige planer i en helhedsforklaring og herunder tage skyldigt hensyn til forskellene i de tre undersøgte samfunds udvikling. Herved kommer billedet unægteligt til sine steder at stå noget flimrende, men det kan næppe være anderledes, specielt ikke, da det jo er forudsætninger for og ansatser til en aldrig realiseret udvikling, der undersøges. Et forbehold skal dog være, at en argumentation for, at et bestemt forhold modvirkede en udvikling i fascistisk retning, vanskeligt lader sig efterprøve, når dette ene forhold indgår som en enkelt brik i et meget komplekst mønster, og når samtidig den faktiske udebliven af en fascistisk udvikling forlener ethvert argument gående på samfundsspecifikke særtræk med en vis plausibilitet. Jeg kunne have ønsket mig, at den realiserede fascisme i Italien og Tyskland indgik mere åbent i argumentationen for at begrunde, at den udnyttede netop forhold og faktorer, som enten ikke fandtes eller indgik med en anden vægt i de skandinaviske lande. Ved at spørge, hvorvidt kriseforligene

udgjorde et bevidst forsøg på at standse fascismen, undviger Lindström i nogen grad denne problemstilling, for hvis forligene har dette bevidste formål, kan man med større ret tage fascismens manglende realisering som indicium for, at formålet også blev opnået.

*Henrik Lundbak*

GERDA GRAM: Norske tilstande. Norge under 2. verdenskrig. Odense Universitetsforlag, 1986. 191 s. 146,40 kr.

I denne bok finner man en blanding av tre forskjellige angrepsvinkler på norsk historie under den annen verdenskrig. Forfatteren har riktignok bare ønsket å anlegge en av dem, men elementer av de to andre følger likevel med. En hovedinnvending mot boken er at den rommer denne blanding.

For det første har boken i atskillig grad karakter av å være en alminnelig oversikt over norsk historie under krigen, da først og fremst den politiske historien. I innledningen har forfatteren riktignok reservert seg uttrykkelig mot at fremstillingen skal gi et uttømmende bilde av okkupasjonstidens historie. Den skal primært ta med de elementer som utgjør forutsetningene for å forstå hva »norske tilstande« var. Boken er imidlertid ikke så stramt strukturert bare ut fra dette formålet at den helt unngår å gi inntrykk av å være en alminnelig innføring i norsk historie under krigen, noe undertitelen også antyder. For det andre: Det er klart at boken ikke er noen vanlig komparativ studie av Norge og Danmark, for mesteparten av den handler om Norge. Den har likevel såpass mange komparative glimt at det virker som komparasjon har vært et formål med boken selv om det ikke sies uttrykkelig. For det tredje – og det er her forfatterens eksplisitte intensjon er å finne – er boken et forsøk på å anvende et begrep, nemlig »norske tilstande«. Det ble utviklet under okkupasjonen i Danmark der det hadde klare og meget sentrale innenrikspolitiske funksjoner. Forfatteren vil nå applisere det på den faktiske utvikling i Norge. Dette er i og for seg legitimt, men det er ikke uproblematisk. Ett spørsmål er hvor langt man skal gå i en empirisk undersøkelse av den danske bruken av begrepet for å bestemme betydningsinnholdet av det. Forfatteren går meget kort her. Et annet spørsmål er hvilken side av »norske tilstande« man skal legge vekten på. For danske motstandskjempere betydde det f.eks., slik forfatteren ordlegger seg, en kompromissløs holdning, en aktiv og landsdekkende motstand, »klare linjer« i forhold til okkupanten. For tilhengerne av samarbeidspolitikken innebar det et skrekkens alternativ, Terbovens og Quislings terrorregime. Uten at det ekspliseres, er det tydelig at forfatteren først og fremst interesserer seg for begrepets motstandsside. Endelig er det et spørsmål om man kan vente at »norske tilstande« vil være et fruktbart begrep å anvende for analyseformål. Det oppstod jo ikke som noe intellektuelt redskap, men ut fra politiske behov. A priori må man anta at det ikke er særlig presist og bare favner enkelte sider av virkeligheten. Når det siste så blir forfatterens konklusjon, blir det ikke særlig oppsiktsvekkende.

Hva den faktiske beskrivelse av norsk historie angår, er de beste kapitlene i boken de som behandler de meget sentrale riksrådsforhandlingene sommeren 1940. De kan trygt anbefales til den som ønsker en første, men solid innføring på dette felt. Dårligst er kapitlene om den politiske utviklingen etter 25. september 1940. De inneholder noen feil, mange omtrentligheter, disposisjonen er nok så løs,